

הכיוון מזרח, גיליון מס' 3, אוקטובר 2001

קציעה עלון, ראיון עם עמי שטייניץ, אוצר

קודם כל, יש לדעתך זהות מזרחית באמנות הפלסטית?

האמנות היא חלק מניסיון רחב להכיל את התרבות המערבית במדינה. הדגם של סטודיו, קריירה אמנותית, תערוכות, מוזיאונים, קטלוגים, אקדמיות מעתיק מודל יורו-אמריקני מערבי. היבוא המאולץ, האוטומטי והבלתי אפשרי של התשתית הזאת לכאן, המזרח התיכון, מרחב ערבי, משליט ערכים של קבוצה מסוימת על כלל האוכלוסייה. זהו בעיקרו סוג של פרובינציאליות בה הכוחות המעונינים מפעילים יותר כוח כדי להשיג את מטרם וכך מעמיקים את הניכור הבין תרבותי. אל התלות של האמנות בגופים כלכליים נוספים הזרות, חוסר שייכות שמשמעותה ריחוק, העדר מקוריות ועצמאות.

על מנת לצאת ממלכוד השוליות, על האמנות לחשוב מחדש את עקרונות השייכות התרבותית, הייצוג והמימון שלה. במידה והאמנות קשורה לביטוי אישי היא כרוכה גם במשמעות האמיתית של המושג דמוקרטיה. מצב דברים זה אינו מאפשר חד ממדיות סקטוריאלית, אתנית או כלכלית. לא ניתן ל"הנחיל תרבות" על סמך מחיקה, שלילה, העדר או שליטה.

מה צריך לעשות ?

אפשר ללכת שבי אחר מפת הכוח, אבל אפשר לעומת זאת ליצור אלטרנטיבה. אסור להישאר בגבולות הביקורת, זה המשך הדיכוי. צריך ליצור משהו אחר, חופשי ככל הניתן מתלות בממסד. צריך להיות ערניים. התהליך לפיו הפרטיקולריזם מחזק למעשה את אלה שמנהלים את האוניברסליזם מוכר: מקימים מוסדות מקבילים להשתקת הטענות, תזמורת אנדלוסית או ערבי טברנה, אך לא משנים את הפערים הבסיסיים. האחריות היא רבה ומהימנות האלטרנטיבה חיונית. זאת על מנת לשנות מהבסיס מערכת של היררכיה חברתית, בלי להעתיק דפוסים של עוול, וכדי להשתחרר מהמעמד הכפוי של שוליות.

איך אתה מסביר את ההבדל בין מה שקרה במוסיקה לבין מה שלא קרה באמנות הפלסטית?

מוסיקה זולה יותר להפקה ולהפצה. מאוד יקר להחזיק גלריה ולהקים תערוכה. לקח ליוצרים של מוסיקה מזרחית זמן קצר מאוד להבין שאפשר להקליט קלטות ולהשתחרר מהתלות בערוצי השידור הממלכתיים ברדיו ובטלוויזיה. המבנה ההיסטורי של גלריה ותערוכות כמעט ולא משתנה.

יקרה תהליך כזה באמנות חזותית?

אולי כשיהיו קלטות באמנות... התלמידים בבתי ספר לאמנות לא עסוקים בזהות. הם רוכשים מקצוע ובאים ממעמד כלכלי השואף להישגים מקצועיים. קשה וכואב לעסוק בשאלות של זהות הכרוכות בפערים ובאפליה. גם עבור המזרחיים המבוססים זה קשה. עדיף לטייל בחוץ לארץ, ללכת לקניון, להתבסס בעבודה ולהצביע ש"ס. עם כל הפערים השיפור האיטי ברמת החיים בונה את אשליית הישראליות. נחוצים תנאים קשים כדי ששאלות יתחדדו.

איך אתה מסביר אמנים מזרחיים שהצליחו?

בתוך המערכת ה"אוניברסלית" יש מצג של דלת פתוחה, של רב תרבותיות. אבל האמת שצריך אמנות ואישיות מסוג מסוים על מנם להיכנס. צריך ליצור אמנות שהיא מעיין תצריך של מזרח ומערב.

לדעתך חשוב שאמנות מזרחית תוצג במוזיאונים ותהיה בכתב העת לאמנות "סטודיו" למשל?

ראשית, לראות את "סטודיו" כמקום עיקרי זאת טעות. קשה להם, לדוגמא, לראות את הפעולות של שולה קשת. עוד שנים רבות לא יתרחש תהליך שיהפוך את המוזיאון למשמעותי עבור תושבי יפו ושכונת התקווה. אין למוזיאונים תחושת שייכות חברתית. הם נוהגים כמורים וכמנחים. חשוב להופיע על הבמות הציבוריות השונות אבל חשוב לשלוט בכיוון הכניסה אל במות אלה. לשתף אמנים בתערוכות מוזיאון על מנת להעניק להם גושפנקא ממסדית זו בושה. לבוא אל המוזיאון כמי שיצרו עשייה אחרת, עצמאית, ולאחר שחשפו את הפרטיקולריות של הממסד האוניברסלי לכאורה זו כבר זווית כניסה שונה.

איך אתה רואה את התערוכה "קדימה" שנערכה במוזיאון ישראל?

ברגע ש"האוריינטליזם" הפך ללגיטימי בשיח התאפשרה התערוכה. אבל התערוכה התעלמה מהמצב הנוכחי. יגאל צלמונה טען בדיון שנערך שאין אמנים מזרחיים שעוסקים במצב. עצם הטענה מעידה על הדיכוי. לא לראות את התרבות המזרחית ואת ביטויי המאבק שלה משמעו עיוורון. לא יכולים לטעון מול כל התרבות הערבית והערבית יהודית שהם רוב התושבים במדינה שאין. היא אולי לא קיימת בהקשר ישראלי שקיבל רק את האוכל, חלק מהמוסיקה ופוסל מרכיבים אחרים בטענות של "איכות", "אוניברסלית" כמובן. בשם אילו ערכים ומהי השקפת העולם שטווים כאן את מושגי האיכות? אם היו מחפשים את האמנים המזרחיים היו מוצאים אותם במקום הנכון בו הם נמצאים. לדוגמא, ציון אלגרבל מלמד בתיכון עירוני ז' ביפו ושולה קשת עבדה שנים עם ילדים ביד אליהו וכיום עובדת בארגון הילה. כלומר, הם נמצאים במוקד של מודעות ופעילות חברתית שאינה זרה לזהותם כאמן. הם בבחינת נעדרים עבור מוסדות האמנות אבל הם מחוברים במעשים של יום יום למציאות האנושית והחברתית המזרחית. ההקשר התרבותי של ההעדר קיים מאוד. המקום שבחרו לעצמם אמנים מזרחיים בהוראה ובחינוך הוא ביטוי של זהות. זה תהליך של שיקום ובנייה היסטוריים הדורשים סבלנות, עצבים חזקים וכוח של ברזל. זהו תהליך של קריאה מחדש של טכסטים כמו "ממזרח שמש" של ז'קלין כהנוב וכתובת קאנון של טכסטים חדשים. המוזיאונים שנפקדים מתהליך זה כותבים במו ידם את זהותם כקבוצת שייכות פרטיקולרית.

איך אתה רואה את הפעילות בסדנה לאמנות ביבנה וברמת אליהו?

יש מהלכים בשדה האמנות שהם חריגים מאוד. אם היו, כבר לפני עשור, משכפלים את רעיון הסדנה בשכונות ובעיירות ומעמיקים את יצירת האמנות על בסיס הזהות התרבותית של התושבים, יתכן והמצב היום היה שונה לחלוטין. בשנת 1983 בגלריה ביבנה חל אצלי מהפך. הבנתי מה באמת קורה ברמה החברתית תרבותית. עיקר המזרחיות משמעו מאבק. מאבק לא כוחני, לא רומנטי, לא מתגמל. אפור, קשה יומיומי. זהו תהליך הנערך בקרב אנשים ועל בסיס מציאות מסובכת לשינוי מודעות ולבניה אחרת של שיח התרבות. כך אני תופס את דרך העבודה ואת התערוכות שערכתי בגלריה ואת צורת העבודה הנוכחית שאני מפתח.